

**JAN GRABOWSKI & BARBARA
ENGELKING (TOIM.)**

**Night Without End: The Fate of Jews in
German-Occupied Poland. Bloomington,
IN: Yad Vashem and Indiana University
Press 2022. 506 s.**

Night Without End käsittelee juutalaisten kohtaloa natsi-Saksan miehittämässä Puolassa näkökulmasta, jota ei ole tähän asti paljon hyödynnetty. Kun tutkijat ovat toistaiseksi enimmäkseen keskittyneet siihen, mitä juutalaisille tapahtui suurissa kaupungeissa, tässä kirjassa katsotaan erityisesti provinssien, maaseudun tilannetta. Kahdeksasta kirjoittajasta kukin käsittelee yhtä maaseutuvaltaista aluetta Puolassa. Näillä alueilla asui ennen sotaa yhteensä 110 000 juutalaista. Heistä vain noin 2 400 eli 2,2 % selviytyi sodasta.

Puolan osalta holokaustitutkimuksessa ei myöskään ole toistaiseksi juuri käytetty mikrohistoriallista metodologiaa, mutta tässä teoksessa se on tärkeässä osassa. Ranskan ja Hollannin juutalaisia koskeissa tutkimuksissa sitä on jo hyödynnetty. Tekijöiden mukaan yksilöiden ja heidän kokemustensa kautta holokaustia voi tutkia ja ymmärtää parhaiten. Mikrohistoriallinen metodi ja siihen liittyvä määrällisen datan analyysi on taas mahdollistanut kokonaisten yhteisöjen kohtalojen jäljittämisen ja miehittäjien menettelytapojen rekonstruoinnin samoin kuin tavallisten puolalaisten asenteiden ja tyyppisten käyttäytymistapojen hahmottamisen.

Yksilöiden kohtaloiden jäljittäminen on vaatinut laajan ja monipuolisen lähdeaineiston käyttöä, ja sitä kirjan tekijät pitävät tutkimuksensa erityisenä vahvuutena. Arkistoaineistoa on Puolan, Israelin, Yhdysvaltain, Saksan, Ukrainan, Valko-Venäjän ja Venäjän arkistoista. Tutkijat ovat saaneet myös yksityisarkistoista aineistoa, joka ei koskaan aiemmin ole ollut akateemisessa käytössä. Eri asteen puolalaisten oikeusistuinten materiaali on samoin monessa tapauksessa ollut aiemmin hyödyntämätöntä. Hyödyllistä on ollut myös sodan jälkeen Puolassa ja Saksassa natsien rikoksia tutkineiden tuomioistuinten arkistoina. Kaikenlaiset painetut julkaisut kuuluvat luonnollisesti mukaan. Silminnäkijöiden tallennetut lausunnot ja tutkijoiden nykyaikana tekemät haastattelut edustavat puolestaan suullista historiaa.

Jokaisen luvun pääsisältönä on juutalaisten kohtalo määrättyllä alueella Saksan miehityksen aikana. Useimmilla alueilla Saksan miehitys alkoi jo 1939, yhden kohdalla vasta 1941 Saksan hyökättyä Neuvostoliittoa vastaan ja otettua haltuunsa sen osan Puolaa, jonka Saksa ja Neuvostoliitto olivat jakaneet keskenään. Johdantona saksalaismiehityksen ajan käsittelyyn luvuissa käsitellään lyhyesti alueen historiaa, juutalaisten historiallista asemaa siellä ja yhdessä tapauksessa erikseen puolalaisten ja juutalaisten suhteita. Luvut sisältävät kartan alueesta ja valokuvia sodan ajalta, enimmäkseen juutalaisista asukkaista. Kirjassa olisi saanut olla myös kartta, josta näkisi helposti missä päin Puolaa tutkittavat alueet sijaitsevat. Nyt sen selvittäminen vaati lukijalta hieman lisävaivaa.

Tekijät ovat pyrkineet selvittämään erilaisten lähteiden avulla mahdollisimman tarkasti sitä, kuinka moni juutalainen yritti selviytyä pakenemalla tai piiloutumalla ja kuinka moni heistä lopulta säilyi hengissä. He ovat vältäneet liioiteltuja lukuja ja esittäneet pikemminkin hyvin varovaisia arvioita. Pakosalla olleista juutalaisista noin kaksi kolmasosaa ei selviytynyt. Koska selviytyneiden osuudet kertovat myös paikallisten puolalaisten asenteista juutalaisiin, numeroilla on paitsi historiallista myös moraalista merkitystä.

Historioitsijat ovat melko yleisesti puhuneet natsien suunnitelmista juutalaisten tuhoamiseksi ikään kuin ne olisivat olleet yksityiskohdiltaan tarkkaan etukäteen mietittyjä. Kirjan luvuissa kuitenkin osoitetaan, että menettelytapoja sovellettiin aina paikallisten olosuhteiden mukaan. Juutalaisten saksalaiset tappajat eivät olleet vain karikatyyrin kaltaisia SS-miehiä, vaan heissä oli monien erilaisten poliisiyksiköiden ja jopa saksalaisen siviilihallinnon edustajia.

Tutkimuksen käynnistyessä tekijät asettivat yhdeksi päämääräkseen tuoda julkisuuteen nimeltä sellaisia alemman organisaatiotason saksalaisia juutalaisten murhaajia, joita ei aiemmin ollut tiedetty. Vielä merkittävämmäksi osoittautui kuitenkin tiedon karttuminen niistä puolalaisista, ukrainalaisista ja valkovenäläisistä, jotka eri syistä olivat syylistyneet samaan. Heidän nimensä löytyvät teoksen hakemistosta.

Miehittäjät käyttivät aina hyväkseen paikallisten apua, ja näille sallittiin luovaa vapautta ja itsenäisyyttä juutalaisten metsästämisessä. Saksalaisia ei edes aina tarvittu juutalaisten joukkomurhiin. Saksalaiset saivat erityisesti apua puolalaiselta niin kutsulta siniseltä poliisilta, jonka nimitys viittaa näiden virka-asun väriin. Toinen tärkeä apurien ryhmä olivat puolalaiset palokuntalaiset. Paikalliset olosuhteet vaikuttivat myös juutalaisten selviytymisstrategioihin heidän pyrkiessään pakenemaan ja piiloutumaan jahtaajiltaan.

Juutalaisilla oli pakenemisen ja piiloutumisen lisäksi monenlaisia selviytymisstrategioita, jotka osaltaan kertovat siitä, että suuri osa heistä ei suinkaan passiivisesti alistunut kohtaloonsa, kuten joskus saatetaan virheellisesti ajatella. Ghettoihin rakennettiin mielikuvituksellisia piilopaikkoja kellareihin, vintteille, seinien sisään ja lattioiden alle. Monet yrittivät selviytyä ghettojen ulkopuolella väärennetyillä arjalaispasseilla. Keskinäisellä sosiaalisella huolenpidolla lievitettiin vaikeita olosuhteita. Maanalaisia pakoreittejä organisoitiin erityisesti Slovakiaan ja Unkariin. Leireillä organisoitiin pakoyrityksiä. Tekijät huomauttavat, että usein silkalla hyvällä onnella oli suuri rooli selviytymisessä.

Tavallisten puolalaisten (miehitetyn alueen itäosissa myös ukrainalaisten ja valkovenäläisten) asenteet juutalaisia kohtaan vaihtelivat paljon. Kirjassa todetaan, että useimmissa tapauksissa, joissa paossa olleet juutalaiset saatiin kiinni ja tapettiin, näiden kristityillä naapureilla oli kiinnijäämiseen enemmän tai vähemmän osuutta. Tunnetaan myös paljon tapauksia, joissa naapurit ryöstivät juutalaisten koteja heti niiden tyhjennyttyä asukkaista. Tekijät toteavat, että antisemitismi säilyi voimakkaana aina sodan loppuun asti ja vielä sen jälkeenkin. Kun saksalaiset vetäytyivät Puolan alueelta ja partisaanien toiminta vahvistui, juutalaisten murhat maaseudulla vain lisääntyivät.

Yad Vashem, Israelin virallinen muistopaikka holokaustissa murhatuille juutalaisille, on antanut tunnustusta niille ei-juutalaisille, jotka auttoivat juutalaisia oman henkensä menettämisen uhalla. Heitä kutsutaan vanhurskaiksi kansakuntien joukossa. Puolalaisia heidän joukossaan on eniten, runsaat 7 000. Tässä tutkimuksessa selvitettiin myös juutalaisia autaneiden puolalaisten motiiveja. Heistä todetaan, että useimpien motivaatio löytyi omasta arvomaailmasta

tai persoonallisuudesta. Yksi vanhurskas auttoi keskimäärin kahta juutalaista. Jokaisesta auttajasta ei ole tietoja säilynyt, eivätkä kaikki ole edes halunneet ottaa tunnustusta vastaan, koska heidän mielestään oli kyse vain normaalista inhimillisestä toiminnasta.

Mikko Ketola
Kirkkohistorian dosentti ja
kirkkohistorian vanhempi yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto

<https://doi.org/10.62442/ta.143543>

KEVIN P. SPICER & REBECCA CARTER-CHAND (TOIM.)

Religion, Ethnonationalism, and
Antisemitism in the Era of the Two World
Wars. McGill-Queen's Studies in the
History of Religion. Montreal, Quebec:
McGill-Queen's University Press 2022.
405 s.

Kevin P. Spicerin ja Rebecca Carter-Chandin toimittamassa teoksessa seitsemäntoista tutkijaa Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta käsittelee ilmiöitä ja ihmisiä kristinuskon, nationalismin ja antisemitismin leikkauspisteissä kahden maailmansodan välisenä aikana. Toimittajat onnistuvat hyvin tehtävässään nivoa yhteen lähtökohtaisesti hyvin monitahoinen artikkelien kokonaisuus. Pariin konferenssiin osallistuneiden monia eri kansallisuuksia edustavien tutkijoiden tuotosten kokoaminen eheäksi kokonaisuudeksi on aina haastava tehtävä. Spicer ja Carter-Chand ovat jakaneet tekstit kolmeen päälukuun: teoreettinen näkökulma, etnonationalististen ponnistusten tuki ja etnonationalismin sekä antisemitismin kritiikki. Jako toimii hyvin, ja loppusanoissa Doris L. Bergen vetää langat yhteen tyylikkäästi.

Kirjan avausluvussa Charles R. Gallagher esittelee George E. Deatheragen (1893–1965), amerikkalaisen antisemitistisen äärioikeiston vaikuttajahahmon. Deatherage yritti luoda amerikkalaisen kristillisen kansallissosialistisen liikkeen, joka propagoi antisemitismia hakaristitunnuksen alla. Deatheragen antisemitismi nousi hänen itseoppineen insinöörin